

Boven: voorbeelden van een goed voortplantingsbiotoop voor de boomkikker. *Inzet:* zonnende boomkikker in struweel.

foto's Fabrice Ottburg

Samen met collectieven 'lerend beheren'

— Alex Schotman en Fabrice Ottburg (Alterra, Wageningen UR),
Wiel Poelmans en Arno Teunissen (Provincie Noord-Brabant)

In 2014 moesten de provincies een concept ontwerp-Natuurbeheerplan 2016 opstellen. De provincie geeft daarin aan *wat* ze *waar* wil bereiken. Alterra heeft de provincie Noord-Brabant hierbij geholpen. In de provincie Noord-Brabant was al enorm veel kennis over agrarisch natuurbeheer. De vraag was vooral *hoe* je die kennis bij de nieuwe spelers krijgt en hoe je het nieuwe natuurbeheerplan formuleert zodat het voldoet aan de eisen die de stelselherziening stelt. Passend binnen het 'korset' van de agrarische natuurtypen en het nationaal doelenkader. Het is een gezamenlijke zoektocht geworden met een handreiking voor de collectieven als resultaat. Dit is 'maatwerk voor Noord-Brabant'.

> In de provincie Noord-Brabant is al de nodige ervaring met een leefgebiedenbenadering, het zogeheten Leefgebieden Agrarisch Landschap (LAL), en daarom was het belangrijk om in de advisering en bij het opstellen van het plan niet “het kind met het badwater weg te gooien”. De provincie wilde op 1 december 2014 overeenstemming hebben met de collectieven in oprichting over de in het Natuurbeheerplan te formuleren doelen en criteria, dit in termen van leefgebieden en beheertypen. Aan de landelijke beschrijving van die beheertypen en criteria werd nog tot ver in de herfst van 2014 gesleuteld. Het gebiedsproces om draagvlak voor het nieuwe natuurbeheerplan te bereiken was al veel eerder gestart. Tegen deze achtergrond hebben wij een advies uitgebracht over welke doelen de provincie op welke plak zou kunnen nastreven, inclusief de bijbehorende spelregels.

Voor de provincie Noord-Brabant zijn zes ‘leefgebieden’ onderscheiden, die voortborduren op bestaand beleid en die passen in de landelijke systematiek van de vier agrarische leefgebieden. Ze beschrijven de meest kansrijke agrarische landschappen voor internationaal belangrijke landelijke doelsoorten en provinciale doelsoorten. Als handreiking naar de collectieven die nu voor de opgave staan een gebiedsaanvraag op te stellen, is een beknopte beschrijving gegeven van deze leefgebieden en de eisen die belangrijke doelsoorten stellen. Per leefgebied zijn de belangrijkste ecotopen onderscheiden en zijn criteria voor effectiviteit geformuleerd. Hierbij is maatwerk geleverd voor Noord-Brabant, maar zo veel mogelijk in lijn met de landelijke criteria. Voor details per soort is verwezen naar via het Portaal Natuur en Landschap (www.portaalnatuurenlandschap.nl),

ontsloten ‘soortfiches’ en soortbeschermingsplannen. De tekst van deze handreiking is, naast het format van SCAN de basis voor het Natuurbeheerplan van de Provincie Noord-Brabant.

Natuurbeheerplan 2016 Agrarisch gebied

Het natuurbeheerplan van de provincie begrenst de agrarische natuurgebieden waar subsidiëring van beheer en ontwikkeling van agrarische natuur en waterbeheerdiensten plaats kan vinden. Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) hoort hier niet bij. Europees, rijks en provinciaal beleid voor het landelijk gebied en water is geïntegreerd. In Brabant vullen ze elkaar aan: enerzijds agrarisch natuur- en landschapsbeheer uit pijler 2 (SNL, POP3) van het GLB en anderzijds vergroening uit pijler 1, en provinciale regelingen zoals Stimuleringskader Groenblauwe Diensten (Stika), subsidieregeling verbindingen en landschap, biodiversiteit en leefgebieden en ecologische verbindingzones. Uit een evaluatie van het agrarisch natuurbeheer in Brabant kwam de aanbeveling de regelingen naast elkaar te laten bestaan, omdat dat flexibeler is. Bij de begrenzing van de leefgebieden in het kader van de SNL is daarom rekening gehouden met het feit dat daarbuiten ook andere regelingen van toepassing zijn.

Nationaal zijn vier agrarische leefgebieden benoemd, ook wel aangeduid als de ‘agrarisch natuurtypen’ van de Index Natuur en Landschap 2016: open grasland, open akker, droge dooradering en natte dooradering. Daarnaast wordt gewerkt met een categorie water. De Brabantse LAL onderscheidde na de aanpassing in 2010 zes leefgebieden (eigenlijk subtypen agrarisch landschap) met daaraan gekoppeld doelsoorten

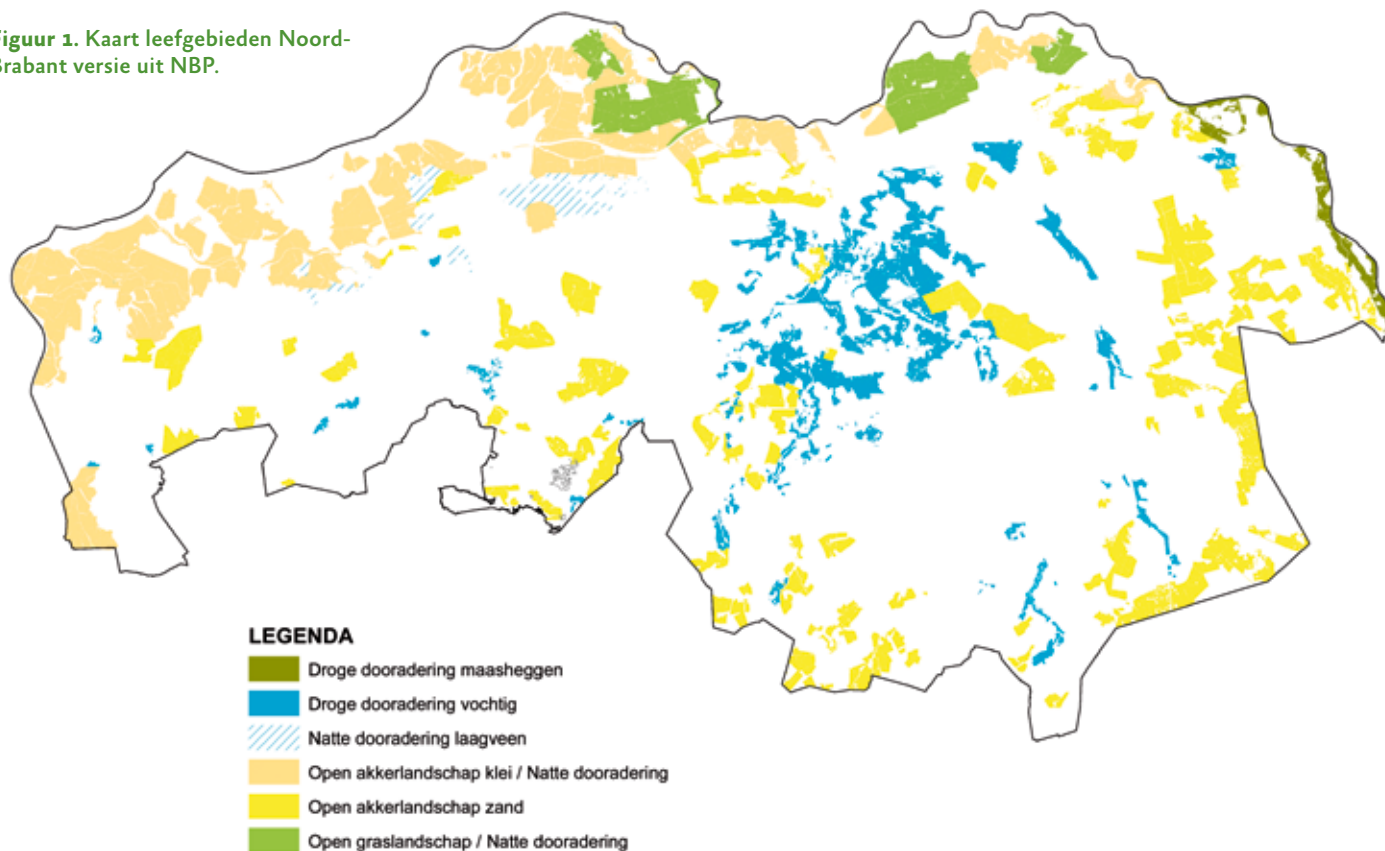
en maatregelen. Om zo veel mogelijk van dit doordachte onderbouwde beleid te behouden zijn deze subtypen omgezet naar zes Brabantse beheertypen:

1. Open grasland natte dooradering
2. Open akkerland op klei natte dooradering
3. Open akkerland op zand
4. Natte dooradering laagveen
5. Droge dooradering vochtig
6. Droge dooradering Maasheggen

De waarde van de Brabantse leefgebieden zit onder andere in de duidelijke relatie met landschappen die er niet is bij de landelijke leefgebieden. Verder zijn er heldere argumenten vanuit het Nationale Landschappen beleid en ervaringen met weide- en akkervogelbeheer. Deze zes provinciale agrarische beheertypen zijn in het natuurbeheerplan op de beheertypenkaart aangegeven (fig. 1). Hiermee zijn tevens de vier landelijke agrarische leefgebieden op kaart begrensd. Voor al deze beheertypen zijn selectiecriteria geformuleerd, toegesneden op Brabant die betrekking hebben op de minimale dichtheid van doelsoorten, de minimale omvang, bodem- en landschapkenmerken

Er is een aantal duidelijke keuzes gemaakt om de ecologische effectiviteit te vergroten. Zo is het aantal kerngebieden waarin budget voor weidevogelbeheer geconcentreerd zal worden, gereduceerd van zes in het Natuurbeheerplan 2011 naar twee. In deze twee gebieden zijn de resultaten van het weidevogelbeheer het best en concentratie van de middelen hier biedt de beste garantie op succes. Ook voor weidevogels zijn onderbouwde spelregels opgenomen, die ook al van toepassing waren in het vorige natuurbeheer-

Figuur 1. Kaart leefgebieden Noord-Brabant versie uit NBP.

plan. Voor de maatregelen voor doelsoorten van droge dooradering zijn vooral twee waardevolle landschappen uitgekozen: Het Groene Woud, aangevuld met andere stukken *vochtig* zandlandchap, en het Maasheggen gebied. Het argument is dat 'uitsmeren' van de beperkte middelen over de hele provincie moet worden voorkomen en dat in deze gebieden de hoogste synergie met het natuur- en landschapsbeleid in het Nationaal Natuurnetwerk wordt bereikt. In het open akkerland op klei in West-Brabant is al veel ervaring opgedaan met akkerrandenbeheer. Dit kan worden voortgezet binnen de nieuwe begrenzing. Het zoekgebied open akkerland op klei is nog vrij ruim, maar er zijn spelregels geformuleerd ter bevordering van een effectieve concentratie van maatregelen: er moet een integraal beheerplan worden opgesteld, de inzet moet tenminste op 250 ha plaatsvinden, waarvan tenminste vijf procent randenbeheer en de randen moeten meer dan negen meter breed zijn. Voor droge en natte dooradering bleek het veel lastiger spelregels voor effectiviteit te formuleren. Toch is het gelukt om hiervoor in Brabant enkele effectiviteitscriteria

te formuleren. We bespreken hier drie voorbeelden: voor het ecotoop struweel in het beheertype Maasheggen, voor de soortgroep amfibieën gebonden aan poelen en voor de relatief onbekende doelsoort grote modderkruiper.

Voorbeeld ecotoop struwelen

Het leefgebied Maasheggen ligt op de Brabantse oever van de Maas, van Maashees tot Cuijk. Het is het onbedijkte overstromingsgebied van de Maas. Het landschap wordt bepaald door een dicht netwerk van struweelhagen met hier en daar bomen en bosjes. Bij het gangbare beheer worden veel hagen smal en laag gehouden door ze vaak te klepelen. Ze nemen daardoor weinig ruimte in beslag maar hebben een geringe waarde voor behoud van biodiversiteit. Voor de begrenzing zijn geen broedvogelgegevens gebruikt zoals voor open akker en open grasland. Het gebied is begrensd op basis van de aanwezigheid van netwerken van de cultuurhistorisch bijzondere Maasheggen waaraan specifieke fauna gebonden is. De belangrijkste doelsoorten van het beheertype

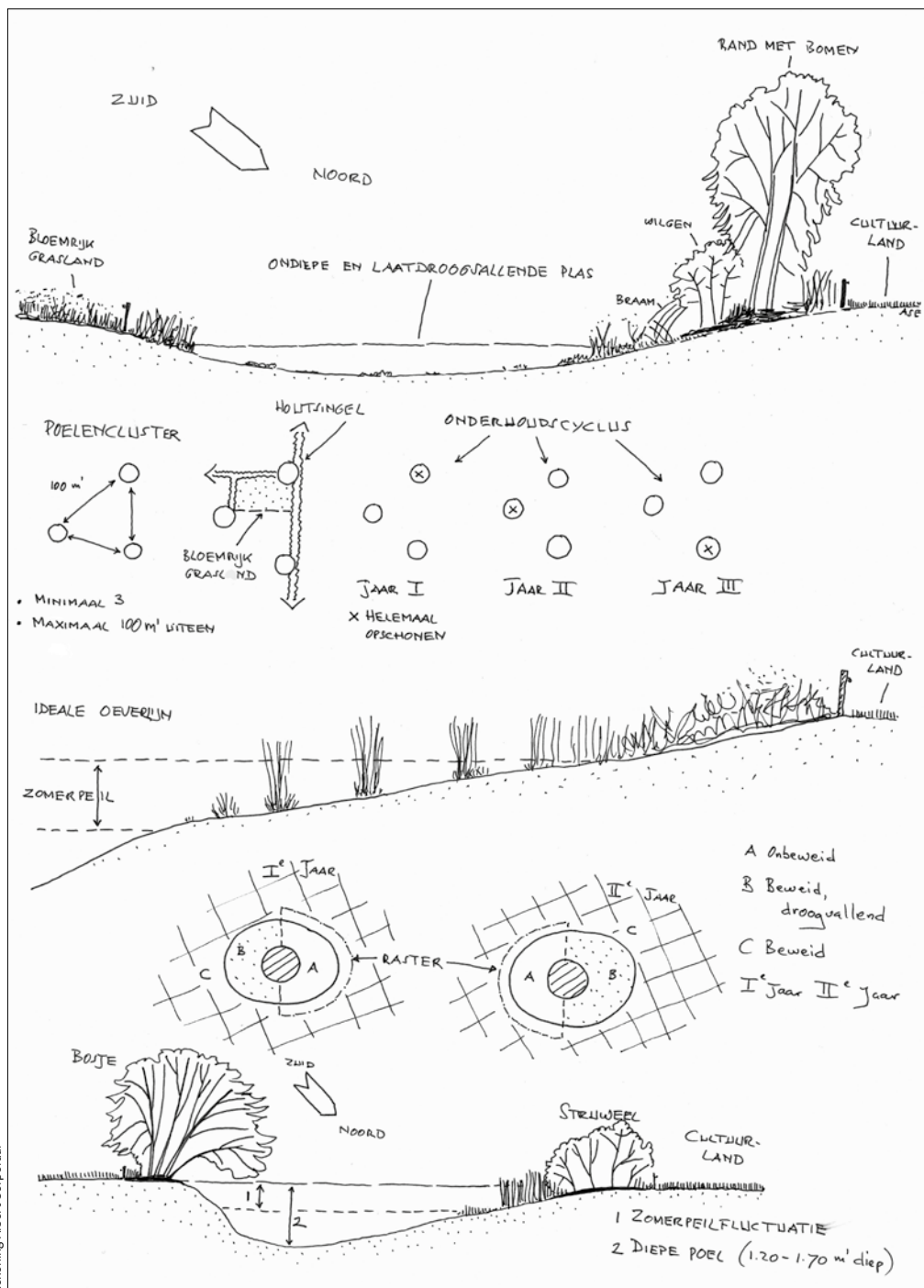
zijn een aantal akkerplantensoorten, struweelvogels (bijvoorbeeld braamsluiper en grauwe klauwier), boerenlandvogels als steenuil en patrijs, maar ook een aantal aan bomen gebonden soorten zoals gekraagde roodstaart en geelgors. Botanisch rijke graslanden horen ook bij dit beheertype. Ze zijn behalve voor bloemen ook van belang als foerageergebied voor vogels, amfibieën en zoogdieren door hun insectenrijkdom en rijk bodemleven. Van de zoogdieren zijn das en kleine marterachtigen belangrijk en van de groep van insecten de sleedoornpage.

De belangrijkste ecotopen binnen droge dooradering Maasheggen zijn de struweelhagen. Spelregels voor effectiviteit zijn: planmatig beheerde eenheden van tenminste 50 ha, lijnvormig opgaande begroeiing onder beheer tenminste 2 km per 100 ha, tenminste 50 procent daarvan is voorzien van een bloemrijke rand of akkerrand en 75 procent van een beheercyclus van om de vijf jaar of langer. Bij de beoordeling of een haag voldoet aan de criteria, wordt beheer in het kader van het Stimuleringskader Groenblauwe Diensten (Stika) in aansluitende reservaten meegenomen.

Maasheggen.

foto Hans van den Bos, Bosbeeld

Illustratie van tekst over ligging, vorm en situering van een poel en het onderhoud van een netwerk van poelen en een individuele poel.

Twee grote modderkruipers (weeraal) in een weckfles. Zo werden de dieren vroeger door de boeren gehouden om te dienen als barometer. Bij veranderingen van de luchtdruk wordt deze vis erg actief en dan wist men dat er slecht weer aankwam.

Voorbeeld groep amfibieën

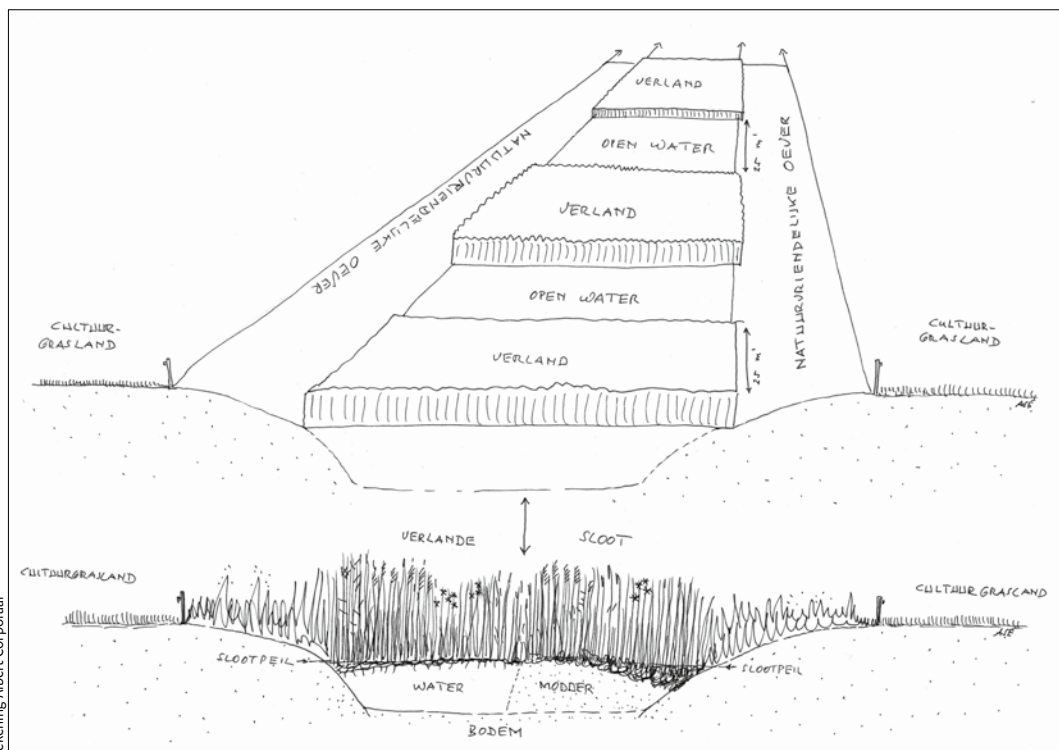
Het landelijke beheertype poelen valt in de landelijke criteria voor effectiviteit zowel onder droge als onder natte dooradering. In Brabant komen poelen vooral voor in 'droge dooradering vochtig'. Soorten als boomkikker en kamsalamander hebben poelen met een bepaalde waterkwaliteit en omvang nodig en nabijgelegen opgaande landschapselementen zoals struweel en houtwallen of bos. Op het niveau van een groep van aan poelen gebonden amfibieën en planten zijn gemeen-

schappelijke spelregels voor onderhoud, beheer en ruimtelijke configuratie opgenomen:

- Clusters van tenminste drie poelen, maximaal 400 meter verwijderd van andere clusters.
- Indien meer dan 1 kilometer tussen de verschillende clusters, dan 5 à 10 poelen aanleggen zodat een op zichzelf staand cluster duurzaam is.
- Integraal beheerplan, samenwerking met andere terreineigenaren.
- Poelen zijn niet verbonden met ander open

water, geen instroom van mest- of gifstoffen. Er is een schone ondergrond.

- Cyclisch onderhoud eens in de drie jaren, soms langer in de tijd, zodat er minder vaak onderhoud wordt gepleegd (maatwerk).
- Dimensie, expositie, ligging en omgevingskenmerken afgestemd op de lokale doelsoorten.
- Bij intensieve beweiding poel uitrasteren. Zeer extensieve begrazing (paarden/pony's) gunstig voor boomkikkers.

Verlande sloot en optimaal cyclisch beheer voor grote modderkruiper.

Voorbeeld doelsoort grote modderkruiper

Sommige doelsoorten zijn vrij onbekend bij agrariërs en vragen speciale aandacht. Vanwege het grote belang van West-Brabant (kerngebied) voor de grote modderkruiper is aan deze soort speciaal aandacht besteed in de handreiking. De aanbevelingen kunnen ook in andere provincies worden toegepast. Doelsoorten van natte dooradering komen voor in drie van de zes Brabantse leefgebieden. Voor deze doelsoorten zijn algemene kwaliteitseisen aan sloten geformuleerd. Daar waar de grote modderkruiper aanwezig is, gelden aanvullende eisen. (Doodlopende)watergangen ten behoeve van de grote modderkruiper zijn voorzien van:

- Randbeheer om inspoelen van meststoffen te voorkomen.
- Een dichte gevarieerde waterplanten en/of oeverplanten vegetatie.
- Kleinschalig in ruimte en tijd gefaseerd onderhoud waarbij steeds slootvakken afgesloten blijven voor ander vissoorten die jonge grote modderkruipers eten.
- Een zo natuurlijk mogelijk waterpeil.

Een voorbeeld van hoe je sloten gefaseerd in ruimte en tijd kan beheren voor grote modderkruipers.

Spelregels garantie voor effectiviteit?

In Brabant geeft de handreiking duidelijkheid over een aantal zaken. De provincie heeft op gebiedsniveau enkele nieuwe echte effectiviteitscriteria opgenomen in het natuurbeheerplan. Met de beperkte omvang van de zoekgebieden geeft ze aan waar de maatregelen zinvol worden geacht. Door het ecotoop te beschrijven zonder beheermaatregelen te noemen geeft ze aan wat ze wil bereiken. Maar zal het nieuwe stelsel nu ook echt effectiever worden? Dat hangt er van af of de collectieven antwoorden weten te formuleren op een aantal vragen zoals:

- Waar zitten de doelsoorten? Heeft inspanning op deze plek zin?
- Wat is nodig op deze plek?; welke maatregelen?, welke intensiteit?, welke omvang?
- Wat is het te verwachten effect van de inspanning op de doelsoort?
- Na de inspanning: in hoeverre is de verwachting uitgekomen (inspanning relateren aan resultaten, evaluatie)?
- Hoe doe ik het in vergelijking met anderen?

Natuurlijk hoeven de collectieven niet nu meteen antwoord te hebben op al deze vragen, maar pas als die er zijn kan men echt effectief aan de slag. Om antwoord te krijgen op openstaande vragen zullen de collectieven de samenwerking moeten zoeken en een goed plan voor monitoring moeten hebben.

Succesfactoren

Aan welke voorwaarden moet het verdere verloop van dit proces voldoen om de stelstelherziening te laten slagen?

- Kansrijkdom moet goed in beeld zijn. Dat is nu nog onvoldoende het geval. Kansrijke gebieden zijn in andere provincies vaak ruimer begrensd dan in Brabant.
- Verspreiding van doelsoorten is lang niet altijd in voldoende detail bekend. Hoe komen de collectieven echt achter de meest kansrijke locaties? Hoe komen ze echt achter de meest effectieve maatregelen? Kortom waar bevinden zich bijvoorbeeld hotspots van soorten en welk type maatregel moet worden toegepast (inrichting, beheer of beide?).
- Agrarische collectieven mogen niet solistisch agrarisch blijven. Samenwerking met lokale werkgroepen van belangstellenden is noodzakelijk, denk bijvoorbeeld aan het uitvoeren van alarmtellingen van weidevogels door vrijwilligers. Samenwerking bij beheermonitoring is essentieel.
- De provincies mogen niet achteroverleunen en het ANLb helemaal aan de collectieven overlaten. Ze moeten de collectieven voortdurend uitdagen aan te tonen dat ze effectief bezig zijn en resultaat boeken. Het gevaar dat het beheergeld anders besteed wordt aan een triviale inspanning is te groot. Brabant doet dit door spelregels te formuleren.

- Nu is alleen gekoerst op biodiversiteitsdoelen. Op termijn is meer integratie van landschap-, water- en recreatiedoelen gewenst.
- In potentie zijn de collectieven in oprichting de basis van marktconforme regionale organisaties die het beheer van de kwaliteit van de groene ruimte in hun portefeuille hebben. Maatschappij breed is het nog wel noodzakelijk dat zich een echte markt voor groene diensten ontwikkelt. In Brabant noch elders in Nederland is dat al het geval.

Al met al zijn dus niet alleen de collectieven aanzet, maar lokale werkgroepen, de provincies en eventueel in samenwerking met ecologische adviesbureaus en of Particuliere Gegevensbeherende Organisaties. Kortom, eigenlijk de hele samenleving van Nederland. Alleen door samen 'lerend te beheren' gaat dit lukken.<

Alex Schotman, alex.schotman@wur.nl

Meer informatie:

Alterra-rapport 2598 "Naar effectief gebiedsgericht agrarisch natuurbeheer in Noord-Brabant".

Dit rapport is te downloaden via www.terra.wur.nl

ADVERTENTIES

ecologica

**Vakmensen,
vakwerk... logisch!**

• Natuurherstel	• Monitoring
• Natuurontwikkeling	• Inventarisaties
• Inrichtingsplannen	• Natuurwetgeving
• Beheerplannen	• Communicatie

Rondven 22
6026 PX
Maarheeze
0495-462070

www.ecologica.eu
info@ecologica.eu

Lid Netwerk
Groene Bureaus

Cruidt Hoeck

WILDEBLOEMENZADEN

Inheemse zaden voor:
- poelen & oevers
- akkerranden
- kruidrijk grasland
- vogelbosjes

www.cruidthoeck.nl

**NATUUR
WERKER**

BOOMVERZORGING
& NATUURBEHEER

Erwin Teijgeler
06 - 220 83 229
erwin@natuurwerker.nl

natuurwerker.nl